

МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ВНУТРІШНІХ СПРАВ

РОЗСЛІДУВАННЯ ХУЛІГАНСТВА, ВЧИНЕНОГО У ПУБЛІЧНИХ МІСЦЯХ

Методичні рекомендації

2021

CRIME

**МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ВНУТРІШНІХ СПРАВ**

**РОЗСЛІДУВАННЯ ХУЛІГАНСТВА,
ВЧИНЕНОГО У ПУБЛІЧНИХ МІСЦЯХ**

Методичні рекомендації

УДК 343.74:343.98
ББК Х 629.3

Авторський колектив:

Тичина Д.М., кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник (НАВС); **Вознюк А.А.**, доктор юридичних наук, старший науковий співробітник (НАВС); **Антощук А.О.**, кандидат юридичних наук, доцент (НАВС); **Куций Р.В.**, кандидат юридичних наук (НАВС).

Рецензенти:

Скулиш Євген Деонізієвич – доктор юридичних наук, професор, провідний науковий співробітник наукової лабораторії з проблем протидії злочинності Національної академії внутрішніх справ;

Замула Богдан Анатолійович – доктор філософії, заступник начальника – начальник слідчого відділу Святошинського УП ГУНП в м. Києві,

Рекомендовано до друку науково-методичною радою Національної академії внутрішніх справ від 26 листопада 2021 року (протокол № 3)

Розслідування хуліганства, вчиненого у публічних місцях [Текст]:
метод. реком. / Д. М. Тичина, А. А. Вознюк, А. О. Антощук, Р. В. Куций.
Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2021. 35 с.

У методичних рекомендаціях, на основі практики діяльності правоохоронних органів, здійснено комплексне дослідження криміналістичного забезпечення розслідування хуліганства, вчиненого у публічних місцях з огляду на чинне кримінальне процесуальне законодавство. Розкрито зміст та зв'язки елементів криміналістичної характеристики, зокрема способу та обстановки вчинення кримінального правопорушення, предмета злочинного посягання, осіб, які вчиняють кримінальні правопорушення, потерпілих та слідової картини. Досліджено проблемні аспекти виявлення та початку досудового розслідування кримінальних проваджень про хуліганства, вчинені у публічних місцях. Виокремлено типові слідчі ситуації та основні напрями розслідування. Висвітлено особливості тактико-криміналістичного забезпечення проведення слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій під час розслідування таких кримінальних проваджень; проаналізовано форми використання спеціальних знань.

Видання призначене для працівників правоохоронних органів, а також курсантів і слухачів, науково-педагогічного складу закладів вищої освіти зі специфічними умовами навчання.

УДК 343.74:343.98

© Національна академія внутрішніх справ, 2021

ЗМІСТ

Вступ.....	3
1. Кримінально-правові ознаки хуліганства.....	5
2. Криміналістична характеристика хуліганства, вчиненого у публічних місцях.....	9
3. Організація початкового етапу розслідування хуліганства, вчиненого у публічних місцях.....	14
4. Організація і тактика збирання доказів у кримінальних провадженнях про хуліганство, вчиненого у публічних місцях.....	18
4.1. Огляд	18
4.2. Допит	22
4.3. Освідування	27
4.4. Пред'явлення для впізнання	28
4.5. Негласні слідчі (розшукові) дії.....	29
4.6. Проведення експертиз	30
Список використаних і рекомендованих джерел	35

Вступ

На шляху реалізації проголошеного в Україні стратегічного курсу на європейську інтеграцію, упровадження задекларованих у нормах національного й міжнародного права гарантій охорони прав і свобод людини та громадянина, пріоритетним є удосконалення забезпечення публічної безпеки і порядку органами Національної поліції, що набуває особливої гостроти у зв'язку з ускладненням криміногенної ситуації в окремих регіонах унаслідок воєнних дій.

У той же час, задекларовані в Стратегії національної безпеки (2015 і 2020 рр.), Стратегії боротьби з організованою злочинністю (2011 і 2020 рр.), як і прийнятих раніше загальнодержавних комплексних цільових програмах (1993, 1996, 2000, 2006 рр.), концепціях (2010 і 2011 рр.) правові та інституційні зміни здебільшого залишаються нереалізованими. Застарілість положень нормативно-правових актів, наявність прогалин в організації боротьби з діяльністю організованих злочинних угруповань, скорочення спеціальних підрозділів в органах внутрішніх справ (Національній поліції), відсутність належної взаємодії та координації правоохоронних органів, спричиняє низьку ефективність результатів боротьби зі злочинністю, свідчать про недосягнення визначених цілей.

На фоні погіршення загальних показників протидії кримінальним правопорушенням, зменшилися й кількість виявлених у 2020 році фактів хуліганства – 3344 кримінальних правопорушень (у 2019 р. – 3437, у 2018 р. – 3973, у 2017 р. – 4120, у 2016 р. – 4962, у 2015 р. – 6315), тобто кримінальних правопорушень проти громадського порядку, які вчиняються в 85 % у публічних місцях. Також негативною є тенденція розкритих кримінальних правопорушень даної категорії, з яких лише у 1645 випадках конкретним особам повідомлено про підозру (49 %), закінчених провадженням кримінальних правопорушень – 1413 (42 %), виявлених у зазначений період організованих груп та злочинних організацій відповідного спрямування зменшилася на 33 % (з 464 у 2015 р. до 169 у 2020 р.). Такі дані вказують на те, що вчинення хуліганства є досить поширеним суспільно небезпечним діянням, а діяльність слідчих, оперативних та інших підрозділів поліції потребує удосконалення.

Варто зауважити, що у процесі досудового слідства кримінальних правопорушень передбачених ст. 296 КК України недооцінюється складність розслідування в умовах очевидності. Така позиція призводить до зниження активності слідчих, неналежному виявленні та фіксації слідової інформації, допускаються слідчі помилки, а збір доказів набуває тенденційного, частіше обвинувального характеру. При проведенні процесуальних дій не досліджуються якісно та у повному обсязі усі обставини кримінального провадження, що призводить до необґрунтованих рішень, у результаті чого порушуються загальні засади кримінального провадження. Тому, зважаючи на зростання тяжкості проявів хуліганських дій, підвищення рівня

організованості, активізацію протидії розслідуванню, виникає необхідність розроблення та впровадження у правоохоронну діяльність сучасних і апробованих практикою наукових методів й засобів їх подолання.

1. Кримінально-правові ознаки хуліганства

З ухваленням Кримінального кодексу (КК) України 2001 року, кримінальна відповідальність за хуліганство встановлюється ст. 296 КК України. Хуліганство визначено як грубе порушення громадського порядку з мотивів явної неповаги до суспільства, що супроводжується особливою зухвалістю чи винятковим цинізмом. Кваліфікуючими та особливо кваліфікуючими ознаками хуліганства визначено вчинення його групою осіб (ч. 2); вчинення особою, раніше судимою за хуліганство, пов'язаність з опором представникові влади або представникові громадськості, який виконує обов'язки з охорони громадського порядку, чи іншим громадянам, які припиняли хуліганські дії (ч. 3); вчинення із застосуванням вогнепальної або холодної зброї чи іншого предмета, спеціально пристосованого або задалегідь заготовленого для нанесення тілесних ушкоджень (ч. 4).

Діяння, передбачене ч. 1 ст. 296 КК України, є кримінальним проступком. Злочинами є діяння, передбачені ч. 2-4 ст. 296 КК України: ч. 2 та 3 ст. 296 КК України – нетяжкими, ч. 4 ст. 296 КК України – тяжким.

За ч. 1 ст. 296 КК України основним безпосереднім об'єктом кримінального правопорушення слід вважати громадський порядок. Додатковий безпосередній об'єкт з'являється у тому разі, коли відбувається інтенсифікація хуліганських дій через набуття ознак кваліфікованого складу кримінального правопорушення або без набуття таких, але зі спрямованістю на інші об'єкти кримінально-правової охорони (здоров'я людини, власність, нормальна діяльність державних органів, установ та організацій тощо). Як зазначалося в офіційному листі Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 30.01.2013 № 223-192/0/4-13, хуліганські дії завжди посягають на громадський порядок та інші зазначені вище об'єкти захисту. Зміст та спрямованість цього діяння висновуються із характеру дій особи, яка їх вчиняє, а також із стосунків, які склалися між такою особою та потерпілим.

Громадський порядок слід розуміти як стан суспільних відносин, що виник, сформувався, змінюється та існує під впливом дії правових норм (значною мірою), моральних засад, звичаїв, етичних правил, традицій, інших позаюридичних чинників і знаходить свій вияв (відображається) у безпечності громадського спокою, охороні здоров'я, честі та гідності людини, її прав та свобод, зокрема, права на відпочинок, усталених правил співжиття, комунікації (спілкування), у поведінці в побуті, у повазі і ставленні членів спільноти один до одного, у нормальному функціонуванні органів державної влади, місцевого самоврядування, різних установ, організацій, громадських

Наприклад, побиття, вчинене на ґрунті особистих неприязних відношень з очевидним для винного порушенням громадського порядку, згідно з постановою Пленуму Верховного Суду України від 22 грудня 2006 р.

№ 10 «Про судову практику у справах про хуліганство» повинне кваліфікуватися як хуліганство, тобто основним безпосереднім об'єктом тут буде вважатися громадський порядок, а додатковими – здоров'я людини, її честь і гідність. Верховний Суд у своїй Постанові від 3 липня 2019 р. деталізував зазначене положення і зазначив, що «дії, які супроводжувалися погрозами вбивства, завданням побоїв, заподіянням тілесних ушкоджень, обумовлені особистими неприязними стосунками, підлягають кваліфікації за статтями КК, що передбачають відповідальність за злочини проти особи. Як хуліганство зазначені дії кваліфікують лише в тих випадках, коли вони були поєднані з очевидним для винного грубим порушенням громадського порядку з мотивів явної неповаги до суспільства та супроводжувались особливою зухвалістю чи винятковим цинізмом». Знову ж таки, у постановках вищих судових органів відмічається, що відмежування об'єктів посягання під час хуліганства здійснюється через ознаки об'єктивної та суб'єктивної сторони кримінального правопорушення.

Під час вчинення хуліганства суспільно небезпечній дії завжди притаманні ознаки фізичного та/або психологічного насильства. Під фізичним насильством розуміють умисне нанесення потерпілим ударів, побоїв, які завдали фізичного болю, тілесних ушкоджень, або дії, що проявились у знищенні або пошкодженні майна або потягли за собою припинення певних робіт, надання послуг, порушили відпочинок та завдали інших негативних наслідків суспільного характеру. Психологічне насильство проявляється в першу чергу у словесних (вербальних) інформаційних проявах, які будучи проявом активної злочинної мотивації викликають як у потерпілого, так і в інших осіб відчуття страху, небезпеки своїм інтересам та переростають у фізичне насильство.

Ознаками, які характеризують об'єктивну сторону кримінального правопорушення, передбаченого ч. 1 ст. 296 КК України є грубе порушення громадського порядку, що супроводжується особливою зухвалістю чи винятковим цинізмом. Під грубим порушенням громадського порядку в науці кримінального права України розуміється юридичне визначення характеру і ступеня порушення громадського порядку, що розкриває кримінально-правовий зміст цього діяння. Це явна неповага (зневага) до ustalених етичних, моральних, правових норм, традицій тощо. Грубе порушення супроводжується, як правило, заподіянням моральної, фізичної чи матеріальної шкоди особистим чи громадським інтересам шляхом знущання, мордування, катування, спричинення тілесних ушкоджень, зриву масового заходу, порушення нормальної діяльності установи, підприємства чи організації, транспорту тощо або загрозою реального застосування такого насильства, а також пошкодження чи знищення чужого майна. Під грубим порушенням громадського порядку слід розуміти юридичне визначення характеру і ступеня порушення громадського порядку, що розкриває кримінально-правовий зміст цього діяння (явна неповага (зневага) до ustalених етичних, моральних, правових норм, традицій тощо). З точки зору

В.І. Борисова, грубе порушення громадського порядку – це різноманітні дії, які характеризуються буйством, безчинством, нахабністю, цинізмом. Такі дії часто супроводжуються насильством, пошкодженням чи знищенням майна, нецензурними висловлюваннями або написами. Хуліганські дії повинні набувати грубого прояву, встановлення якого багато в чому залежить від конкретних обставин вчиненого діяння. Враховуються наслідки, місце, тривалість, кількість та стан потерпілих. Оскільки громадський порядок забезпечує інтереси суспільства, то і оцінка дій, тобто визнання їх грубими порушеннями, повинна здійснюватися з позиції їх суспільного сприйняття.

Ч. 2 ст. 296 КК України передбачена відповідальність за хуліганство, вчинене групою осіб. Відповідно до ст. 28 КК України кримінальне правопорушення визнається таким, що вчинене групою осіб, якщо у ньому брали участь декілька (два або більше) виконавців без попередньої змови між собою. Кримінальне правопорушення визнається вчиненим за попередньою змовою групою осіб, якщо його спільно вчинили декілька осіб (дві або більше), які заздалегідь, тобто до початку кримінального правопорушення, домовилися про спільне його вчинення. Кримінальне правопорушення визнається вчиненим організованою групою, якщо в його готуванні або вчиненні брали участь декілька осіб (три і більше), які попередньо зорганізувалися у стійке об'єднання для вчинення цього та іншого (інших) кримінальних правопорушень, об'єднаних єдиним планом з розподілом функцій учасників групи, спрямованих на досягнення цього плану, відомого всім учасникам групи.

Як зазначається у п. 6 Постанови Пленуму Верховного Суду України від 2006 р., хуліганство визнають учиненим групою осіб і кваліфікують за ч. 2 ст. 296 КК у разі участі в злочинних діях декількох (двох і більше) виконавців незалежно від того, яка форма співучасті (ст. 28 КК) мала місце. Кваліфікація за цією ознакою дій осіб, які вчинили злочин за попередньою змовою або організованою групою, не виключає визнання зазначених обставин такими, що обтяжують покарання.

Наступними кваліфікуючими обставинами хуліганства є ті, що передбачені ч. 3 ст. 296 КК України. До них відносяться такі хуліганські дії: а) вчинені особою, раніше судимою за хуліганство; б) пов'язані з опором представникові влади або представникові громадськості, який виконує обов'язки з охорони громадського порядку, чи іншим громадянам, які припиняли хуліганські дії.

При вчиненні хуліганства групою осіб за ч. 4 ст. 296 КК можуть бути кваліфіковані дії тих його учасників, які особисто застосували зброю або інший предмет, спеціально пристосований чи заздалегідь заготовлений для нанесення тілесних ушкоджень, а також тих осіб, які хоча самі й не застосовували зазначених знарядь, але дали згоду чи в інший спосіб сприяли їх застосуванню іншими виконавцями цього злочину. Якщо один з учасників злочину застосував такі знаряддя без відома інших, то відповідальність за ч. 4 ст. 296 КК має нести лише він.

Таким чином, основним об'єктом хуліганства є громадський порядок. Основними ознаками, які характеризують об'єктивну сторону кримінального правопорушення, передбаченого ч. 1 ст. 296 КК України є грубе порушення громадського порядку, що супроводжується особливою зухвалістю чи винятковим цинізмом. Усі конструктивні ознаки об'єктивної сторони хуліганства є настільки оціночними, що на рівні правозастосовної практики не розроблено усталених підходів до застосування зазначеної норми. Це своєю чергою, є додатковим фактором зловживання, судової та слідчої дискреції. Суб'єкт кримінального правопорушення – загальний. Хуліганство вчиняється виключно з прямим умислом. Відрізняє хуліганство від інших кримінальних правопорушень його мотив, котрий за своїм змістом відповідає змісту поняття «мотив явної неповаги до суспільства». Саме ця ознака використовується під час конструювання кваліфікованих складів інших суміжних кримінальних правопорушень.

Змістовна невизначеність поняття громадського порядку, відсутність офіційно визнаних правил розмежування хуліганства від суміжних кримінальних правопорушень, що вчиняються з ознаками хуліганських дій, ставлять під сумнів доцільність передбачення кримінальної відповідальності за хуліганство на рівні окремої статті КК України (ст. 296). Поза суспільними відносинами, поза сферою людської діяльності, поза межами відкритості та доступності для оточуючих сприйняття хуліганських дій, особу неможливо притягнути до кримінальної відповідальності за вчинення діянь, передбачених ст. 296 КК України.

2. Криміналістична характеристика хуліганства, вчиненого у публічних місцях

Криміналістична характеристика хуліганства, вчиненого у публічних місцях – інформаційна система, яка включає сукупність даних про криміналістично значущі ознаки та властивості вчинення хуліганства у присутності людей, публіки відповідно до певного часу і регіону, відображає закономірні їх зв'язки й використовується при побудові типових версій, прийнятих за основу в процесі розслідування. До її структури входять такі елементи: спосіб та обстановка вчинення хуліганства, слідова картина злочину, особа злочинця та потерпілого.

Значення криміналістичної характеристики хуліганства, вчиненого у публічних місцях полягає в тому, що: вона призначена для побудови типових загальних і приватних версій у системі заходів організації та планування розслідування даного виду злочинів, особливо на початковому етапі; знання змісту окремих її елементів і наявності між ними взаємозв'язків (певного рівня кореляції) можуть використовуватися для оцінки криміналістичних версій (наприклад, про злочинця на основі типових даних про особу хулігана).

Спосіб вчинення хуліганства у публічних місцях включає дії по підготовці, безпосередньому вчиненні та приховуванні.

Типові способи підготовки до вчинення хуліганства:

а) створення злочинної групи – близько 11 % вивчених кримінальних проваджень;

б) пошук знарядь, предметів, пристосувань для пошкодження або знищення майна, нанесення тілесних ушкоджень або створення іншої загрози заподіяння таких – 10 %;

в) пошук транспортного засобу, вивчення режиму роботи громадського транспорту для проїзду до місця вчинення злочину і видалення з нього – 2 %;

г) пошук сприятливої обстановки для вчинення хуліганства (наприклад, відвідування барів, нічних клубів тощо) – 1 %. В інших (майже 75 %) випадках підготовчі дії злочинцями не виконувались.

Типовими способами вчинення є:

– непідготовленого хуліганства (грубе порушення публічного порядку, що виражає явну неповагу до суспільства, вчинене без застосування зброї (11 %), із застосуванням засобів і знарядь вчинення злочину (палиця, металевий прут, сокира, молоток тощо) (87 %); грубе порушення публічного порядку, що виражає явну неповагу до суспільства, вчинене з мотивів політичної, ідеологічної, расової, національної чи релігійної ненависті або ворожнечі чи з мотивів ненависті або ворожнечі відносно якої-небудь соціальної групи (2 %));

– підготовленого хуліганства (розробка плану злочинної діяльності; обрання об'єкту посягання; добір співучасників (вчинення хуліганських дій

за попередньою змовою; вчинення хуліганських дій організованою групою) й розподіл ролей між ними; підшукування знарядь вчинення злочину, у тому числі і з використанням зброї. Також до цієї групи необхідно віднести вчинення хуліганських дій з опором представникові влади; з опором іншій особі, виконуючому обов'язки по охороні публічного порядку або працівникам правоохоронних органів. Підготовка до вчинення злочину мала місце у 42 % випадків) хуліганства.

Наприклад, *приблизно опівночі на дитячому майданчику, розташованій біля магазину «Сільпо» по пр. Ювілейному в м. Запоріжжя, відпочивали три компанії молодих людей, в одній з яких були гр. Б. і гр. Ч., серед іншої відпочивав гр. С., в третій компанії знаходився гр. Ю. Під час відпочинку, до лавочки, де відпочивав гр. С., підійшов з гр. Ч. і несподівано для гр. С. без дозволу, взяв, що стоїть біля його ніг пляшку з пивом, і відпивши кілька ковтків поставив на місце. У свою чергу, з даного приводу гр. С. зробили зауваження. Після чого останній попрямував до товариша, де в обопільній бесіді з останнім, у них виник умисел на вчинення хуліганських дій у відношенні громадян, які перебувають на лавочці, в компанії серед якої знаходився гр. С.*

Виявлено найтипівіші способи порушення публічного порядку:

- 1) фізичне насильство (85 % кримінальних проваджень);
- 2) погроза насильством (36 %);
- 3) знищення або пошкодження майна (14 %);
- 4) порушення спокою громадян (2 %);
- 5) приведення в дію вибухового пристрою (гранати, вибухопакета), піротехнічних засобів (1 %);
- 6) загроза пошкодження або знищення чужого майна, у тому числі, і суспільно небезпечним способом (1 %);
- 7) поширення токсичних й отруйних речовин (1 %);
- 8) стрільба з вогнепальної зброї не за ціллю, як правило, «у повітря» (1 %);
- 9) проголошення нецензурних або образливих висловлювань (супроводжує вчинення хуліганських дій більш ніж у 60 % випадках). Відзначено, що у «чистому вигляді» зазначені способи зустрічаються рідко. Найчастіше вони поєднуються, наприклад, застосування фізичного насильства з нанесенням тілесних ушкоджень й пошкодженням чужого майна. Так *гр. К., перебуваючи у публічному місці у стані алкогольного сп'яніння 12.01.2017 р. у присутності сторонніх осіб з хуліганських намірів почав образливо словесно чіплятися до гр. З., класти на її плечі свої руки, ображаючи грубою нецензурною лайкою. А коли З. попрохала К. припинити хуліганські дії, залишити її в спокої та відитовхнула того, К., показуючи свою зневагу до існуючих правил і норм поведінки в суспільстві та ігноруючи право та законні інтереси громадян на особисту недоторканість, з особливою жорстокістю, нецензурно лаючись, умисно наніс кулаком не менш п'яти ударів по обличчю З., навмисно спричинивши їй тілесні ушкодження.*

Як бачимо з наведеного прикладу, окремо способи вчинення хуліганських дій здебільшого не застосовуються. Тобто, має місце поєднання жестикуляції з нецензурними висловами, нанесенням тілесних ушкоджень тощо. Загалом, жест (жестикуляція, міміка) є основою способів вчинення хуліганських дій, як цинічні тілорухи, публічне оголення різних частин тіла, роздягання догола, пантомімічне зображення нецензурних сцен та інше. З іншого боку, також поширеним способом вчинення хуліганства є нецензурна лайка, погрози, створення шуму, який призводить до зриву громадських заходів, порушення нормального режиму роботи підприємства, спокою громадян в квартирах та громадських місцях. А фізичне насильство також лежить в основі багатьох способів вчинення хуліганства, серед яких можна виділити нанесення побоїв, опір представникам влади, знущання, нацькування собак, насильне зв'язування людини, занурення її в воду, пошкодження майна, глум над пам'ятниками та інше.

Найбільш типові способи опору припинення хуліганських дій:

- продовження вчинення хуліганських дій, незважаючи на дії третіх осіб щодо їх припинення;

- образу цих осіб;

- насильство по відношенню до працівників поліції, які запобігають хуліганським діям правопорушникам, у тому числі із застосуванням зброї або предметів, що використовуються як зброя; погрози на адресу третіх осіб.

Хулігани, у 84 % випадках, не вчиняють заходів з приховування слідів злочину або застосовують найбільш прості способи:

- зникають з місця події (близько 36 % випадків), у тому числі з використанням автотранспорту (6 %);

- знищують або поміщають у важкодоступні місця, схованки знаряддя злочину (3 %), одяг і взуття (при вчиненні злочину у групі використовують одяг одного фасону, однотипні знаряддя злочину) (1 %);

- відмовляються давати свідчення або надають неправдиві. Практика розслідування хуліганства показує, що далеко не завжди вдається змінити установку підозрюваного, що дає завідомо неправдиві показання, на дачу правдивих показань. Так, *підозрюваний В., який ударив держаконником від лопати потерпілого, у ході допиту стверджував, що саме потерпілий спровокував конфлікт, збивши його своїм автомобілем. У ході огляду автомобіля слідів наїзду на пішохода виявлено не було, очевидці також спростовували показання підозрюваного. Однак незважаючи на дані докази, у ході допиту підозрюваний продовжував наполягати на своїх завідомо неправдивих свідченнях. Тільки отримання значної кількості доказів, що спростовували його свідчення та підтвердили його провину, дозволили суду винести обвинувальний вирок.*

- не визнають свою провину. Так, *приблизно о 00.30 годин гр. Б. за попередньою змовою з гр. П., будучи в стані алкогольного сп'яніння перебуваючи біля кафе «Нива», розташованого по вул. Комсомольська в п. Томаківка Томаківського району Дніпропетровської області, діючи з хуліганських спонукань, умисно грубо порушуючи публічний порядок з*

мотивів явної неповаги до суспільства, проявляючи особливу зухвалість, безпричинно стали приставати до потерпілого гр. Л., при цьому підсудний гр. Б. схопивши потерпілого рукою за шию і поваливши на землю. Після чого став бити гр. Л., завдавши останньому не менше 15 ударів рукою в область обличчя, а гр. П. тим часом завдав потерпілому не менше 8 ударів ногами в область голови і тулуба. Після цього гр. Б. і гр. П. зникли з місця вчинення хуліганських дій. Після затримання вони відмовлялися від дачі показань, а також давали неправдиві свідчення.

Хуліганство практично завжди (85 % випадків) вчиняється у публічних місцях, якими є:

- а) вулиця, двір (53 %);
- б) кафе, нічний клуб (10 %);
- в) громадський транспорт і місця його зупинки (10 %);
- г) торгові центри, магазини (7 %);
- д) інші (парк, стадіон, будівельні майданчики та ін.) (10 %).

За часом такі дії найчастіше вчиняються вночі (з 22 до 6 год.) – 57 % і ввечері (з 18 до 22 год.) – 20 %. Іноді – у другій половині дня (з 12 до 18 год – 14 %) або в першій половині дня (з 6 год до 12 год – 9 %). Між місяцями і днями тижня істотних коливань щодо кількості хуліганських дій виявлено не було.

Для хуліганства найбільш характерним є прояв його в ідеальних слідах. У зв'язку з цим, процес доказування таких кримінальних проваджень будується на показаннях підозрюваних, свідків та потерпілих. Разом з тим на місці вчинення хуліганства нерідко залишається значна кількість матеріальних слідів, серед яких найбільш типовими є:

- а) знаряддя злочину (були виявлені більш ніж у 70 % вивчених кримінальних провадженнях);
- б) тілесні ушкодження (30 %);
- в) транспортні засоби (7 %);
- г) мікрооб'єкти (6 %);
- д) кулі, гільзи, патрони (3 %);
- е) одяг потерпілого (3 %);
- ж) недопалки (2 %);
- з) одяг і взуття злочинця (1 %).

Аналіз типової обстановки вчинення хуліганства та його слідів дозволив підтвердити взаємозв'язок і залежність: вчинення кримінального правопорушення у публічних місцях істотно знижує ймовірність виявлення матеріальних слідів хуліганства, але при цьому значно підвищується відсоток фіксації таких слідів у пам'яті очевидців події.

Обстановка вчинення хуліганства у публічних місцях включає такі елементи як місце, час та умови. Місця загального користування складають – 17 %; розважальні заклади – 29 %; спортивно-масові заклади – 21 %; житлові комплекси – 8 %; громадський транспорт – 3 %; культурного відпочинку – 21 %; інші – 1 %. Встановлено, що відносно часу доби таке хуліганство вчинюється вранці – 9 %; удень – 14 %; ввечері – 20 %, вночі – 57 %. У будні

вчиняється 63 % хуліганських дій. У 78 % сліди хуліганства виявлялися на місці вчинення злочину. Поза місцем кримінального правопорушення дані сліди утворюються внаслідок дій правопорушника з приховування суспільно небезпечних дій або їх наслідків. У 82 % – сліди вчинення хуліганських дій знаходились за місцем проживання особи злочинця, а у 18 % – в інших місцях (місця проживання потерпілого, знайомих та родичів правопорушника тощо). Найчастіше працівники поліції на місцях вчинення кримінальних правопорушень виявляли: а) сліди рук; б) сліди крові та інших органічних речовин; в) сліди засобів учинення кримінального правопорушення.

Так, 23 травня 2020 року близько 18 години 30 хвилин гр. С., будучи в стані алкогольного сп'яніння, знаходячись біля магазину ПП «Мартинюк» по вул. Віденській, у с. Заліщики Мукачівського району Закарпатської області, вступивши в попередню злочинну змову з гр. М. і гр. Ю., маючи умисел на вчинення хуліганських дій, використовуючи незначний привід, який у нього раптово виник в результаті словесної сварки з гр. Є., почав висловлюватися на адресу останнього грубою нецензурною лайкою і висловлювати в його адресу погрози фізичної розправи. Після цього гр. С. безпричинно, з хуліганських спонукань, умисно наніс останньому удар кулаком в область обличчя, заподіявши йому фізичний біль, в результаті чого потерпілий гр. Є. впав на землю, а гр. М. і гр. Ю. почали бити лежачого на землі гр. Є., супроводжуючи свої дії нецензурною лайкою.

Хуліганство у публічних місцях переважно вчиняють особи чоловічої статі віком від 18 до 45 років з базовою вищою освітою, без постійного джерела доходу, раніше несудимі, зловживають спиртними напоями, типовою прикметою яких є вчинення таких дій у стані алкогольного або наркотичного сп'яніння. Злочинці проживають у районі вчинення хуліганських дій. Проявами хуліганського мотиву є: вигадані вимоги до потерпілого та прагнення їх реалізації; застосування насильства з метою «помсти»; вчинення дій «на спір»; допомога у конфліктних ситуаціях, коли така необхідність відсутня; перевищення меж необхідної допомоги малознайомій або сторонній особі; безпричинність вчинення злочинних дій; агресивність на незначний привід; досягнення мети злочинним способом.

На вчинення хуліганських дій нерідко істотно впливають випадкові обставини, в яких «типовий хуліган» має високу ймовірність реально вчинити дії передбачені ст. 296 КК України.

Хуліганство у публічних місцях носить груповий характер (81 %), а його учасники перебували на момент вчинення у віці від 25 до 35 років (38 %), від 35 до 45 років (27 %), від 45 років і старше (4 %). Типовими хуліганськими групами за характером внутрішньогрупових зв'язків співучасників та їх відношенню до злочинної діяльності є: випадкові; епізодичні; організовані (проживання її членів в одному мікрорайоні, спільна служба в Збройних силах).

Поведінка потерпілого під час вчинення хуліганства у публічному місці носила провокаційний характер у 18 % випадків, у 14 % – була нейтральною, у 32 % – сприяючою, у 36 % – протидіючою. Особа

потерпілого тісно пов'язана з обстановкою вчинення хуліганства. Особи у віці 16 до 25 років та від 25 до 35 років стають об'єктами хуліганських посягань переважно у розважальних та спортивно-масових закладах у вечірній й нічний час, а у віці від 35 років – у громадському транспорті та місцях культурного відпочинку вдень і ввечері.

3. Організація початкового етапу розслідування хуліганства, вчиненого у публічних місцях

Початок досудового розслідування у кримінальних провадженнях про хуліганство, вчинене у публічних місцях є сукупністю однорідних, систематизованих процесуальних норм (положень кримінального процесуального законодавства України), які визначають форму та зміст процесуальної діяльності учасників кримінального провадження щодо виникнення кримінальних процесуальних відносин на підставі встановлених фактів про вчинені хуліганські дії.

Своєчасність прийняття рішення про внесення відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань (ЄРДР) за фактом вчинення хуліганства у публічному місці залежить: від часу повідомлення про злочинне діяння, повноти та достовірності отриманої первинної інформації; факту затримання підозрюваного; швидкого та повного зібрання необхідних матеріалів. Приводами для внесення відомостей до ЄРДР є:

а) отримання повідомлення по лінії «102» від осіб, щодо яких і (або) інших осіб вчиняються хуліганські дії (заявник повідомляє свої особисті дані, інформацію про місце вчинення хуліганських дій, коротко викладає характер та інтенсивність посягання);

б) отримання особисто працівником правоохоронного органу (черговим, слідчим, оперативним працівником та ін.) повідомлення про вчинення хуліганських дій (заявник інформує про місце, час, кількість хуліганів, їх зовнішні ознаки, кількість постраждалих, заподіяну шкоду та інші обставини події, що сталася).

Початковий етап розслідування хуліганства, вчиненого у публічних місцях використовується для позначення певного періоду досудового розслідування, під час якого слідчий здійснює організаційні заходи для встановлення усіх обставин кримінального правопорушення та особи підозрюваного. Основна спрямованість початкового етапу розслідування – інтенсивний пошук, виявлення і закріплення доказів шляхом проведення слідчих (розшукових) дій (СРД) та негласних слідчих (розшукових) дій (НСРД). Головними завданнями, що постають перед слідчим є належний збір і фіксація матеріальних слідів кримінального правопорушення (у 90 % проваджень розпочинається з огляду місця події) для встановлення підозрюваних у вчиненні кримінального правопорушення; визначення осіб, які сприймали ідеальні сліди кримінальних правопорушень, чим розширюється база свідків; виявлення ознак, що свідчать про порушення публічного

порядку та безпеки; встановлення обставин учинення кримінального правопорушення; призначення судово-медичної експертизи.

На початковому етапі розслідування слідчий у своєму розпорядженні повинен мати такі матеріали:

- а) рапорт про виявлення кримінального правопорушення;
- б) зареєстроване повідомлення про початок досудового розслідування;
- в) доручення про проведення досудового розслідування;
- г) протокол огляду місця події;
- д) протокол допиту свідків, очевидців вчинення кримінального правопорушення;
- є) довідка судово-медичного експерта або акт судово-медичного освідчування зі встановленим ступенем тяжкості тілесних ушкоджень заподіяних потерпілому.

На підставі узагальнення матеріалів кримінальних проваджень визначено обставини, що підлягають доказуванню, зокрема:

- 1) факт вчинення хуліганських дій;
- 2) подія кримінального правопорушення (час, місце та обстановка учинення хуліганських дій);
- 3) встановлення особи злочинця-хулігана – підозрюваного (-их);
- 4) мотиви хуліганських дій;
- 5) наслідки завданої шкоди;
- 6) знаряддя вчинення злочину;
- 7) детермінанти, що сприяли учиненню кримінального правопорушення;
- 8) тяжкість вчиненого діяння; обставини, що обтяжують чи пом'якшують покарання, виключають злочинність діяння чи є підставою закриття кримінального провадження;
- 9) чи не було у процесі хуліганських дій вчинено інші кримінальні правопорушення.

Слідча ситуація – складна динамічна системи, що змінюється під впливом об'єктивних і суб'єктивних обставин, що характеризуються істотними ознаками кримінального правопорушення, процесуально значущими функціями і найбільш важливими особистісними якостями суб'єкта розслідування та основних його учасників, а також станом досудового розслідування у кримінальному провадженні на будь-який момент встановлення обставин, що підлягають доказуванню. Вибір напряму розслідування багато в чому залежить від вихідної слідчої ситуації, що складається на момент внесення відомостей до ЄРДР.

Алгоритм дій слідчого з розслідування хуліганства, вчиненого у публічних місцях, виглядає так: оцінка вихідної слідчої ситуації; постановка тактичних завдань та планування початку розслідування; планування та проведення окремих СРД, НСРД та інших заходів для вирішенню поставлених задач.

У загальному вигляді слідчі ситуації при вчиненні хуліганства у публічних місцях, розподілено на три групи:

1) особу затримано на місці події, є свідки, потерпілий і матеріальні сліди:

а) підозрюваний встановлений, відносно нього обрано запобіжний захід (особиста порука, домашній арешт, тримання під вартою); він дає показання, які збігаються з показаннями потерпілого, свідків, очевидців; зняття злочину виявлено, відоме місце його знаходження;

б) підозрюваний встановлений, відносно нього обрано запобіжний захід; він відмовляється від дачі показань або дає свідчення (висуває алібі), що суперечать показанням потерпілого, свідків, очевидців, і виявленим матеріальним слідам злочину; зняття злочину виявлено, але на ньому відсутні сліди залишені підозрюваним, або воно приховано хуліганом або іншими особами;

в) встановлено підозрюваного – член злочинної групи, щодо нього обрано запобіжний захід (тримання під вартою), але інші члени групи зникли; підозрюваний не повідомляє дані про осіб співучасників; є потерпілий і свідки, очевидці; матеріальні сліди свідчать про вчинення групового хуліганства;

2) особа, яка вчинила хуліганські дії, зникла, вона відома лише за ознаками зовнішності, які встигли запам'ятати потерпілий та свідки, проведені оперативно-розшукові заходи позитивних результатів не дали; є потерпілий і свідки, очевидці; на місці події виявлено матеріальні сліди хуліганства;

3) виявлені матеріальні сліди кримінального правопорушення; даних для встановлення підозрюваного немає або недостатньо; не встановлений потерпілий; очевидці злочину відсутні або не можуть надати достатню інформацію про подію, що відбулася.

Планування розслідування хуліганства забезпечує швидке та ефективне проведення слідчих (розшукових) дій (СРД), негласних слідчих (розшукових) дій (НСРД) з метою встановлення винної особи. Основу планування розслідування складають такі версії:

а) загальні: мало місце вчинення хуліганства передбаченого ст. 296 КК України; вчинено дрібне хуліганство (ст. 173 КУпАП); вчинено не хуліганство, а інше кримінальне правопорушення;

б) конкретні: про особу хулігана та можливих місцях його перебування; про співучасників, очевидців та невстановлених потерпілих і можливих місцях їх перебування; про місцезнаходження зняття вчинення хуліганства; про причетність осіб, які вчинили хуліганські дії, до інших нерозкритих злочинів; про мотиви, мету та умисел хуліганства тощо.

Під взаємодією слідчих з оперативними підрозділами та іншими суб'єктами у розслідуванні хуліганства, вчиненого у публічних місцях розуміти передбачену чинним законодавством та угоджену за часом, місцем і послідовністю проведення систему певних взаємодоповнюючих дій, направлених на реалізацію його повноважень у цій сфері з використанням можливостей оперативних підрозділів, інших суб'єктів, зокрема підрозділів

Національної поліції, які не є оперативними, інших правоохоронних органів і органів державної влади й місцевого самоврядування, окремих громадян.

Взаємодія слідчого зі співробітниками оперативних підрозділів та іншими суб'єктами здійснюється у таких формах: а) процесуальні (виконання доручення слідчого про проведення СРД, НСРД з метою встановлення осіб, які вчинили хуліганство, та інформування про їх результати; сприяння слідчому у проведенні окремих СРД та НСРД (58 %)); б) непроцесуальні (спільне чергування у складі слідчо-оперативної групи й планування початкового етапу розслідування; взаємний обмін інформацією) (42 %).

Основним учасником, який скеровує процес досудового слідства про хуліганство, вчинене у публічних місцях, є слідчий. Однак, аналіз матеріалів кримінальних проваджень досліджуваної категорії свідчить про те, що такий процесуальний суб'єкт у 89 % взаємодіє з оперативними підрозділами Національної поліції України за процесуальними та непроцесуальними формами, з яких 72 % складає: обмін інформацією, виконання письмових доручень, спільне планування НСРД, спільне використання наявних сил та засобів.

Головними завданнями такої взаємодії є запобігання хуліганським діям, їх виявлення та розслідування, притягнення до встановленої законодавством відповідальності осіб, які їх учинили, відшкодування завданої кримінальними правопорушеннями шкоди, відновлення порушених прав, свобод та законних інтересів особи. У разі необхідності постійної взаємодії слідчих як одного, так і декількох органів Національної поліції України між собою з метою використання їх можливостей для успішного розслідування таких кримінальних правопорушень створюється слідча група. Здійснення ефективної взаємодії слідчих з оперативних підрозділів у розслідуванні хуліганства, вчиненого у складі групи, із застосуванням вогнепальної зброї, пов'язані з опором представникам влади, громадськості, а також щодо учинених в умовах неочевидності, чи набули суспільного резонансу або вчинені на території декількох адміністративно-територіальних одиниць України, створюється слідчо-оперативна група.

4. Організація і тактика збирання доказів у кримінальних провадженнях про хуліганство, вчиненого у публічних місцях

Процесуальні дії слідчого, що передбачені та регламентовані кримінальним процесуальним законодавством спрямовані на збирання, перевірку або використання доказів у кримінальному провадженні. Розслідування хуліганства, вчиненого у публічних місцях як елементи діяльності слідчого співвідносяться як загальне та окреме. Розслідування завжди проводиться з метою встановлення істини шляхом вирішення подвійного завдання: з одного боку – встановлення особи злочинця та обставин злочинної діяльності, пошук доказової інформації, а з іншого – належне процесуальне оформлення виявлених слідів й формування системи доказів для встановлення об'єктивної істини у кримінальному провадженні. Структуру розкриття злочину складають: СРД, спрямованість та послідовність яких залежать від ситуації розслідування; НСРД в рамках досудового розслідування, які спрямовані на розв'язання пошукових завдань і виконання доручень слідчого.

Визначено організаційно-тактичні засади проведення окремих СРД при розслідуванні хуліганства, вчиненого у публічних місцях:

огляд, а саме місця події де залишились речові докази як органічного (кров, слина), так і неорганічного (речі учасників злочину) походження, а також місць де перебували потерпілий, злочинці й спричинені пошкодження;

допит потерпілого, свідків, підозрюваного;

освідування;

обшук;

пред'явлення для впізнання.

4.1. Огляд

Огляд місця події спрямований на пошук речових доказів та потребує від слідчого прискіпливого огляду усіх предметів й слідів, що можуть мати значення для кримінального провадження, ретельного опису їх у протоколі СРД. До такої СРД доцільно залучати працівників оперативних підрозділів поліції, які одночасно повинні проводити певні розшукові заходи з метою розкриття злочину за «гарячими» слідами. З метою якісного та послідовного огляду слідчому бажано поділити усю територію огляду на певні ділянки, що дозволить сконцентрувати увагу на певних об'єктах та пов'язати їх з іншими предметами, слідами на місці події. Не слід забувати про фіксацію місця події за допомогою додаткових засобів: фото-, відеозйомка, схеми, плани, малюнки, креслення тощо.

Тактика огляду місця події на робочому етапі передбачає загальну (статичну) та детальну (динамічну) стадії огляду. Під час проведення

загального огляду місця заподіяння тілесних ушкоджень слідчому необхідно виявити та зафіксувати: розташування місця події (місця, де перебував потерпілий, злочинці (хулігани), де були спричинені різноманітні пошкодження), вказавши повну адресу, ділянку вулиці, місцевості; якщо злочин вчинено за межами міста – необхідно зробити прив'язку до нерухомих орієнтирів; всі виявлені сліди та предмети, що мають значення для встановлення обставин події; обставини, що сприяють розслідуванню злочину за «гарячими слідами»; умови, що сприяли вчиненню злочину).

Оскільки на місці події виявляється досить складно відмежувати сліди, що мають відношення до події злочину, і об'єкти, що не несуть інформації про хуліганство і особу, яка їх вчинила, до участі в такому огляді доцільно залучати потерпілого або заявника. Будучи учасником огляду, вони можуть надати істотну допомогу у визначенні: а) точного місця вчинення злочину; б) об'єктів, які перебували тут в останній момент вчинення хуліганства і можуть нести інформацію, у тому числі, і про особу, яка вчинила; в) напрямок, в якому зник підозрюваний.

До участі у розслідуванні хуліганства за ч. 2-4 ст. 296 КК України доцільно залучати фахівця-криміналіста для допомоги у виявленні, фіксації та вилучення слідів. Дана рекомендація на практиці дотримується далеко не завжди: майже 53 % опитаних слідчих вказали на те, що фахівець, як правило, не бере участь у такій СРД або бере участь в ньому іноді. Настільки високий відсоток оглядів, проведених без участі фахівця-криміналіста, на нашу думку, свідчить про присутність недооцінки практичними працівниками важливості матеріальних слідів у кримінальних провадженнях про хуліганство, які виявляються саме у ході огляду місця події.

у ході огляду місця вчинення хуліганських дій необхідно забезпечити оптимальне поєднання швидкості та якості його проведення. З одного боку, специфіка типових місць вчинення хуліганства нерідко вимагає того, щоб огляд був проведений в максимально стислі терміни, в іншому випадку, не можна виключити можливості порушення нормального ритму (графіка) роботи відповідної організації, транспорту, а також можливої втрати доказів. З іншого – неприпустимо підходити до проведення такого огляду формально, намагаючись під «тиском» на викладені обставини скоріше завершити його, не забезпечивши необхідну якість і повноту його проведення.

З виїзду на місце події розпочинаються заходи щодо розкриття більшості хуліганств, вчинених групою осіб. Зважаючи на це, слідчому потрібно до огляду місця події залучати працівників оперативних підрозділів поліції. Адже одночасно зі слідчим в огляді місця події беруть участь оперативні працівники.

Якщо говорити безпосередньо про самі тактичні прийоми, що дозволяють забезпечити оптимальне поєднання швидкості та якості проведення огляду місця події за матеріалами про хуліганство, то такими, на наш погляд, можуть бути:

а) залучення до участі в огляді потерпілого або свідка, що завжди бажано, а в окремих випадках – просто необхідно (допомагає швидко визначити

«точку» та місця вчинення злочину, а також об'єкти, що можуть становити криміналістичний інтерес);

б) активне і вміле використання технічних засобів пошуку, фіксації і вилучення слідів на місці злочину (ультрафіолетові і звичайні освітлювачі, металошукачі, магнітні шукачі-підйомники та ін.);

в) обов'язкове застосування відеозйомки: вона дозволяє наочно, об'ємно відобразити обстановку на місці вчинення злочину, підходи до нього і виходу з нього, а також поведінку і дії потерпілого або свідка, що беруть участь в ньому; в подальшому, можливо, повторне її відтворення.

У ході огляду місця вчинення хуліганських дій слід не допускати найбільш поширених помилок і недоліків, а саме:

- 1) непрофесійне і неякісне фотографування (відеозйомка);
- 2) відсутність вказівки на: а) індивідуальні (найбільш ідентифікаційно-значущі) ознаки, що вилучаються; б) наявність на них слідів; в) спосіб їх упаковки; 3) відсутність планів і (або) схем місць події, у випадках, коли вони необхідні; не вказівка на них місць («точок») виявлення слідів та інших матеріальних об'єктів; 4) необґрунтоване звуження меж огляду; непослідовність прилеглих ймовірних шляхів прибуття хулігана на місце злочину та зникнення з нього; 5) внесення в протокол відомостей, викладених постраждалими і очевидцями.

У випадках, якщо необхідно в ході огляду зафіксувати іншу інформацію, яка відображатиме результати попередньої оцінки дослідження місця події, то доцільно окремо складати аналітичну довідку, в якій належить відображати версії (припущення): а) про нові джерела доказів та можливі місця, звідки очевидці могли спостерігати подію (з вікон розташованих поруч будівель; зі стежки, що веде до зупинки громадського транспорту тощо), і де їх слід шукати; б) про те, чи могли хуліганські дії бути зафіксовані системами відеоконтролю (телевізійного спостереження), досить широко сьогодні використовуються у публічних місцях і на транспорті, а також, чи міг бути зафіксований хуліган під час прибуття на місце вчинення злочину та зникнення з нього; в) про негативні обставини, що суперечать «речовій» обстановці на місці події; г) про обставини, що сприяли вчиненню даного хуліганства тощо.

Таким чином, тактично правильно розроблені дії учасниками огляду місця події можуть дозволити встановити взаємозв'язок поведінки хулігана і потерпілого; виявити джерела інформації, що вказують на механізм вчинення хуліганства; вирішити інші важливі завдання даного етапу розслідування, а саме: виявити ознаки грубого порушення публічного порядку, що виражає явну неповагу до суспільства; виявити, зафіксувати і вилучити сліди злочину, що свідчать про вчинення зазначених дій.

У ході затримання передбачуваного хулігана повинні бути дотримані наступні тактичні прийоми:

- 1) раптовість затримання передбачає проведення його у такий момент, коли хуліган не встигає позбутися доказів, не готовий до активного фізичного

опору. Навіть, якщо особа, в принципі, очікує затримання, можна на якийсь час відвернути його увагу;

2) забезпечення безпеки учасників затримання, оточуючих, а також особи, яка затримується. Раптовість затримання, багато в чому, гарантує не тільки його успіх, але і безпеку працівників поліції й оточуючих. Однак покладатися тільки на раптовість не можна. Члени групи затримання (захоплення) повинні мати відповідні засоби особистого захисту, в момент затримання діяти не тільки сміливо і рішуче, але і з належною обачністю, уникаючи дій, що не виправдовують ризик. З боку хуліганів досить ймовірно застосування зброї. Переслідування злочинця в такій ситуації співробітником, які не мають зброї, індивідуальних засобів захисту є неприйнятним та навряд чи принесе успіх;

3) прийняття необхідних заходів, спрямованих на належне виявлення, фіксацію і вилучення матеріальних слідів злочину, а у разі затримання особи в результаті безпосереднього виявлення співробітниками поліції хуліганських дій, негайно викликати слідчо-оперативну групу (СОГ), дочекатися її прибуття, забезпечивши збереження обстановки місця затримання, не допустити знищення слідів, в першу чергу, зброї або предметів, використовуваних як зброї.

Затримання особи повинно проводитися не тільки в суворій відповідності до вимог закону (ст. 208 КПК України), а й тактично грамотно, відповідно до криміналістичним рекомендацій:

використання технічних засобів, якщо дозволяють обставини (є відеокамера, мобільний телефон з камерою тощо). Фактичне затримання і подальше вилучення у особи (осіб) небезпечних предметів фіксувати за допомогою відеозапису;

ізолювати затриманого від очевидців, потерпілого та інших осіб, які повинні знаходитися на достатньому видаленні від нього, не залишаючи місце події до тих пір, поки у них не будуть отримані вихідні дані за обставинами, що сталося;

виконати вимогу ч. 1 ст. 44 закону «Про Національну поліцію»: у кожному випадку затримання співробітник поліції зобов'язаний назвати свої посаду, звання, прізвище; пред'явити на вимогу громадянина службове посвідчення; роз'яснити причину та підстави застосування примусових заходів; роз'яснити право затриманого на юридичну допомогу, на послуги перекладача і на повідомлення близьких родичів або близьких осіб про факт його затримання, а також право на відмову від дачі показань.

Після прибуття на місце події, слідчий, як керівник СОГ, повинен:

– вилучити зняття кримінального правопорушення та інші предмети у затриманого, щоб не дати можливість знищити можливо наявні на них сліди; вилучення та упаковку виявлених матеріальних об'єктів бажано здійснювати за допомогою фахівця-криміналіста, який зобов'язаний належним чином упаковувати вилучені об'єкти (упаковка не повинна руйнувати можливо наявні сліди, вона не повинна контактувати з імовірними місцями знаходження слідів

на об'єкті; на ній слід поставити відбиток печатки, а також підписи належних осіб);

– зазначати у протоколі затримання застосування техніко-криміналістичних засобів, а також вилучені об'єкти з описом їх упаковки і супровідних написів;

– після закінчення затримання переглянути відеозапис, зафіксувати у протоколі зауваження, що надійшли; задовольнити, у разі необхідності, заявлені клопотання; скопіювати відеозапис на носій, який долучається до протоколу як додаток (CD, DVD, флеш-карту), упакувати його і опечатати;

– з моменту фактичного затримання необхідно надати особі право користуватися юридичною допомогою захисника.

Вибір тактики затримання залежить від того, чи намагаються хулігани сховатися або чинити опір. По справах аналізованої категорії вкрай рідко вдається заздалегідь підготувати і старанно спланувати затримання, тому від оперативного працівника потрібно знання обстановки й уміння діяти рішуче. Особлива увага повинна бути виділена забезпеченню безпеки осіб, що проводять затримання, оскільки з боку хуліганів не виключено ймовірність застосування зброї.

4.2. Допит

Важливою СРД за фактом розслідування хуліганства, вчиненого у публічних місцях є допит. Передусім йдеться про допит потерпілого, свідка як заявника, який повідомив про вчинене хуліганство. Під час проведення допиту у потерпілого й свідків необхідно з'ясувати відомі їм обставини події: час, місце вчинення злочину; обставини, що передували вчиненню злочину; особу підозрюваного та особу, яка заподіяла тілесні ушкодження; якщо ці особи їм невідомі – ознаки їх зовнішності; за допомогою яких знарядь були вчинені хуліганські дії; дії нападника, спрямовані на порушення публічного порядку, опір представникові влади або громадськості, заподіяння шкоди здоров'ю потерпілого; дії потерпілого під час та після вчинення хуліганських дій, чи була з його боку провокація, чи чинив він опір нападнику тощо. Установленню підлягає точний час залишення особою останнього місця перебування, можливий напрям і шлях пересування, номер мобільного телефона та ІМЕІ абонента, дані про реєстрацію в соціальних мережах і скриньку електронної пошти. З'ясовують особливості стосунків заявника та потерпілого.

Тактика допиту потерпілих у кримінальних провадженнях про хуліганство, має ряд істотних відмінностей, зумовлених такими обставинами:

по-перше, потерпілий від хуліганських дій, на відміну від свідка, нерідко, прагне приховати або «прикрасити» свою непристойну поведінку (наприклад, порушення правил дорожнього руху, образа нападника тощо), що стало приводом до вчинення стосовно нього злочину, а також намагається «очорнити» підозрюваного, виставивши його єдиним винуватцем конфлікту.

У зв'язку з викладеним, бажано в ході підготовки до допиту

потерпілого від хуліганських дій або безпосередньо в ході їх проведення встановити дані, що характеризують: а) події, що передували злочину (характер поведінки потерпілого, оточуючих осіб; з чим, можливо, пов'язано те, що хуліганські дії були спрямовані саме проти потерпілого, чи не допускав він висловлювань або не здійснював вчинків, які могли бути розцінені як привід до вчинення хуліганства; чи не перебував він у нетверезому стані); б) відношення потерпілого до своєї поведінки до, в момент і після посягання на нього (дає адекватні дійсності показання або замовчує частину відомостей);

по-друге, у пам'яті потерпілого від хуліганських дій, подія злочину, що викликала шок, може залишити дуже сильні негативні спогади, які можуть стати причиною мінімального отримання показань, адекватних дійсності. У подібній ситуації просто необхідний додатковий допит потерпілого через 2-3 дні після того, що сталося, коли пройде шоківий стан і він зможе давати свідчення більш свідомо;

по-третє, потерпілому, найчастіше (майже в 65 % випадків), у ході вчинення хуліганства заподіюються тілесні ушкодження. Тому вибір часу і місця його допиту, а також деяких аспектів його тактики (тривалість допиту, чи можна загострювати увагу на деталях події, що сталася, показувати фотографії з місця події тощо) необхідно узгоджувати з лікарем з урахуванням стану хворого та застосованого курсу лікування (стаціонарне, амбулаторне тощо).

Названі обставини свідчать про необхідність досить докладного вивчення особистості потерпілого від хуліганських дій, а також з'ясування до початку допиту (і згодом – порівняння з іншими показаннями) відомостей про те: а) чи був знайомий потерпілий з хуліганом до злочину; б) які відносини у них склалися до, і після того, що сталося; в) які почуття переживає потерпілий до хулігана на теперішній час (злість, бажання помститися, страх, співчуття та ін.).

Серед обставин, що повинні з'ясуватись під час допиту потерпілих, з огляду на проведені дослідження і криміналістичну літературу, виокремлено наступні: коли, де і при яких обставинах вчинені хуліганські дії; у чому конкретно вони проявились; яка причина протиправних дій; які взаємовідносини між злочинцями та потерпілим; кількість та прикмети учасників хуліганських дій; чи був серед групи хуліганів лідер або організатор певних дій; чи були з потерпілим знайомі на момент нападу; коли і по якій причині покинули його; чи застосовувалась правопорушниками зброя чи інші предмети для нанесення тілесних ушкоджень; чи був потерпілим здійснений опір; якщо так – в чому він проявився та які сліди могли залишитися в результаті цього на тілі й одязі нападників; чи виявляв потерпілий на своєму тілі й одязі якісь сліди; який матеріальний збиток заподіяний діями хуліганів; чи не зустрічався потерпілий з підозрюваними або їх знайомими після вчинення хуліганства; якщо так, то по чий ініціативі відбувалася зустріч і про що велася розмова.

Потреба допиту свідків виникає при розслідуванні будь-якого кримінального правопорушення. При розслідуванні хуліганства у публічних місцях свідками можуть бути особи, яким відомі обставини, що мають значення для кримінального провадження, зокрема такі: очевидці, які безпосередньо бачили хуліганські дії; особа, якій стала відома інформація щодо підготовки, вчинення або приховування хуліганських дій; працівники поліції або інші особи, які затримали хуліганів; працівники поліції або інші особи, які проводили заходи щодо встановлення хуліганів.

Звичайно, у якості свідків можна допитувати й інших осіб, які можуть знати щось про кримінальне правопорушення. Допити зазначених категорій осіб повинні проводитись якнайшвидше. Завдяки цьому можна негайно організувати певні заходи. Крім цього, можливо отримати максимальну кількість відомостей, що залишилися в пам'яті. Тому необхідно визначити напрямки, за якими слід допитувати свідків. Серед обставин, що повинні з'ясовуватись під час допиту свідків, з огляду на проведене дослідження та криміналістичну літературу, виокремлено наступні: обставини вчинення хуліганських дій; у чому конкретно вони проявились і яка причина протиправних дій; чи не знайомий свідок зі злочинцями або потерпілим; кількість та прикмети учасників хуліганських дій; опис ознак, які запам'яталися та за якими у подальшому можливе проведення впізнання; наявність сторонніх осіб, котрі могли стати свідками даної події; чи був серед групи хуліганів лідер або організатор певних дій; чи застосовувалась правопорушниками зброя чи інші предмети для нанесення тілесних ушкоджень; чи був потерпілим здійснений опір; якщо так, то у чому він проявився, та які сліди могли залишитися в результаті цього на тілі й одязі нападників.

Також слід пам'ятати, що до окремих категорій свідків можуть бути поставлені специфічні запитання. Так, при допиті родичів, знайомих хулігана, що переховується від правоохоронних органів необхідно з'ясувати: усю можливу характеристику підозрюваних; чи не висловлювала особа наміри вчинити хуліганські дії; якщо так, то коли, за яких обставин, по відношенню до кого, що стало цьому причиною; яке коло його знайомих; наявні конфлікти хулігана з родичами, колегами за місцем роботи, навчання сусідами за місцем мешкання.

В деяких випадках необхідно проводити допит працівників поліції та інших правоохоронних органів, які здійснювали встановлення, затримання хуліганів. Серед специфічних обставин, що необхідно в них дізнатися М. А. Очеретяний визначив наступні: чому допитуваний знаходився на місці події; у чому полягали дії хуліганів; чому допитуваний звернув увагу на підозрюваних; чи здійснювались заходи щодо затримання правопорушників; яка була поведінка підозрюваних (чинили опір, погрожували, відмовлявся від причетності); чи не чинили опір правоохоронцям сторонні особи та ін.

Також варто наголосити, що отримання повних і достовірних свідчень у провадженнях про хуліганство у ході допиту має вірне формулювання

питань до потерпілого та свідків. Необхідно пам'ятати про те, що неправильно сформульовані питання здатні впливати на допитуваного і, як наслідок, привести до спотворення інформації, що надається.

Під час допиту підозрюваного у вчиненні хуліганства в публічному місці виникає конфліктна ситуація, коли допитуваний прагне заплутати слідчого, дає завідомо неправдиві свідчення. Найдієвішими тактичними прийомами за таких умов є акцентування уваги на виявлених негативних обставинах, пред'явлення речових доказів, формулювання додаткових запитань, оголошення показань інших осіб, ознайомлення з протоколами СРД, оголошення результатів висновку експерта, застосування фактора раптовості.

Важливе значення на даному етапі має належна фіксація показань свідка та підозрюваного (крім протоколу допиту необхідно використовувати аудіо-, відеозапис), а також негайне проведення інших СРД, направлених на перевірку їх показань: освідування – для виявлення та фіксації слідів боротьби на тілі, отриманих під час хуліганських дій; обшуку – для відшукування та вилучення речових доказів, знарядь злочину; пред'явлення для впізнання – для перевірки й закріплення показань.

Специфіка предмета початкового допиту підозрюваного у вчиненні хуліганських дій полягає в необхідності встановлення, як мінімум, наступних обставин:

- 1) як підозрюваний добрався до місця вчинення злочину;
- 2) що передувало злочину: можливо, віктимна поведінка потерпілого; назрівання конфліктної ситуації серед оточуючих; чому хуліганські дії були вчинені саме щодо даного потерпілого; чим поведінка потерпілого виділяла його серед оточуючих;
- 3) чи був підозрюваний раніше знайомий з потерпілим; якщо так, то які у них склалися відносини;
- 4) чи вживав допитуваний алкоголь, наркотичні засоби перед вчиненням злочину; якщо так, то з ким, де і у якій кількості;
- 5) страждає (страждав) він психічними захворюваннями; чи перебуває на обліку у психіатричному, наркологічному диспансерах;
- 6) приготував він знаряддя злочину заздалегідь; де він придбав знаряддя; приніс він його з собою або підібрав на місці вчинення злочину;
- 7) чи були співучасники злочину; якщо так, то їх дані та роль кожного у вчиненому діянні; хто з них застосовував зброю або предмети, що використовуються як зброя; якщо такі предмети застосовувалися одним або декількома членами групи, то знали чи інші співучасники про те, що вони будуть застосовуватися;
- 8) які конкретно дії вчинив підозрюваний; які вимовляв слова та вирази;
- 9) надавав потерпілий опір підозрюваному; які сліди могли залишитися на ньому та його одязі;
- 10) яке було ставлення допитуваного до того, що своїми діями він грубо порушує публічний порядок;

11) якого результату хотів він домогтися, вчиняючи хуліганські дії; чи домогся він бажаного ефекту;

12) надавав він опір по припиненню його неправомірних дій; якщо так, то в чому він виражався;

13) в якому напрямку допитуваний зник з місця події; де перебував після цього;

14) чи зустрічався підозрюваний з потерпілим і свідками після вчинення хуліганства; якщо так, то з чиєї ініціативи; чи не приймав він заходів до відшкодування заподіяної шкоди.

Найчастіше трапляються в ході допиту підозрюваного при розслідуванні хуліганства, вчиненого групою осіб такі ситуації:

– підозрюваний добровільно повідомляє інформацію про обставини вчинення хуліганства, конфліктна ситуація відсутня;

– підозрюваний повідомляє інформацію про обставини вчинення хуліганських дій, проте не висвічує її у повному обсязі. Це відбувається через страх помсти з боку співучасників, у зв'язку з залежністю від організатора правопорушення, зацікавленістю в результатах розслідування;

– підозрюваний не бажає давати правдиві і повні показання – наявність конфліктної ситуації;

– підозрюваний повністю відмовляється від спілкування зі слідчим, відмовляється давати показання та брати участь в проведенні окремих СРД;

– підозрюваний не заперечує факт і зміст хуліганських дій, проте заперечує свою участь у їх вчиненні.

В умовах конфліктних ситуацій позитивні наслідки допиту підозрюваного багато у чому залежать від повноти попередньо зібраної оперативної інформації про хуліганські дії. Зазначені відомості може надати оперативний працівник поліції, який задіяний у розслідуванні.

У ситуації, коли підозрюваним даються свідчення, основні зусилля слідчого повинні бути зосереджені на:

а) фіксації визнання;

б) виявлення джерел отримання доказів, що підтверджують показання підозрюваного, оскільки останні можуть слугувати доказом його винуватості лише у разі підтвердження їх іншими доказами.

Якщо підозрюваний в ході допиту повідомляє відомості про своїх співучасників, необхідно відразу ж вжити заходів до перевірки цієї інформації, встановлення їх місцезнаходження і затримання.

Якщо підозрюваний у вчиненні хуліганства відмовляється від дачі показань, то слід: а) роз'яснити значення щирого зізнання, відшкодування заподіяної шкоди та інших, передбачених КК України пом'якшуючих відповідальність обставин; роз'яснити, що суд зобов'язаний їх врахувати; привести приклад з практики пом'якшення покарання; повідомити, що майже 12 % кримінальних проваджень про хуліганство припиняється у суді у зв'язку з примиренням з потерпілим або визнанням винуватості;

б) роз'яснити порядок укладення угоди про визнання винуватості (гл.

35 КПК України) і наслідки з її укладання;

в) пред'явити безперечні докази його причетності до злочину (висновки експертиз, речові докази, показання співучасників та свідків і т.д.) і переконати у безперспективності тієї негативної позиції, яку зайняв допитуваний.

До системи тактичних прийомів, які спрямовані на виявлення неправди під час допитів підозрюваних та обираються слідчим у тій послідовності й у тому сполученні, який йому вбачається найбільш доцільним, є: постановка додаткових запитань; постановка деталізуючих запитань; постановка уточнюючих запитань; пред'явлення речових доказів; оголошення показань інших осіб; ознайомлення з протоколом огляду; оголошення висновку експерта; оголошення результатів слідчого експерименту.

Тому, якщо підозрюваний неохоче дає свідчення про обставини і ухиляється від дачі показань або повідомляє завідомо неправдиві відомості, доцільно зосередитися на з'ясуванні тих обставин, які підозрюваний викладає правдиво, а потім використовувати такі тактичні прийоми, як:

а) максимальна деталізація показань і використання протиріч у самих показаннях і у результатах проведених СРД;

б) надання допитуваному можливості повністю викласти свої неправдиві свідчення, щоб згодом тут же їх спростувати;

в) пропозиція підозрюваному розповісти про подію у зворотній хронологічній послідовності;

г) надати викриваючі докази (наприклад, відеозапис з камер спостереження, висновки експертиз) та роз'яснити їх значимість;

д) з'ясувати ставлення підозрюваного до свідка, а потім отримати пояснення щодо фактів, викладених цим свідком, з метою запобігання заяви підозрюваного про недобросовісне ставлення до нього і нібито зумовленої цим хибності його показань;

е) з'ясування, чи бував допитуваний раніше на місці вчинення злочину з метою запобігання після його заяви, що сліди на місці події він залишив раніше випадково, і не у зв'язку зі злочином.

Під час допитів застосовується ряд тактичних прийомів (їх комбінацій): встановлення психологічного контакту із допитуваним; викладання показань у формі вільної розповіді; постановка запитань; застосування науково-технічних засобів; пред'явлення доказів; створення уявлення про інформованість слідчого.

4.3. Освідування

При розслідуванні хуліганства освідуванню учасників цієї події надається особливе значення. Така СРД дає правоохоронним органам змогу безпосередньо сприймати об'єкти з метою виявлення слідів кримінального правопорушення. Крім того, можливі варіанти виявлення особливих прикмет

і з'ясування обставин події. Також можна сформувати слідчі версії і визначати напрями подальшого розслідування.

Освідування при розслідуванні хуліганства, вчиненого групою осіб, по яким підозрювані були затримані на місці вчинення злочину. Окрім того, освідуванню підлягають і потерпілі, адже під час хуліганських дій, нерідко мають місце випадки заподіяння тілесних ушкоджень.

Однією з особливостей проведення освідування є те, що вона проводиться за допомогою спеціаліста. При освідуванні підозрюваних у вчиненні хуліганства, можна виявити порізи, подряпини та інші ушкодження, нанесені їм під час самозахисту потерпілим. На одязі та взутті підозрюваних можуть бути виявлені плями крові, сліди бруду тощо.

Саме тому для участі в освідуванні доцільно запросити лікаря. Освідування допомагає вирішити питання про необхідність призначення судово-медичної експертизи. Як вже зазначалось, одночасно з освідуванням доцільно провести огляд одягу та взуття підозрюваних, тому що на них іноді залишаються плями крові, сліди бруду, сліди знарядь, які застосовувались хуліганом при скоєнні злочину. Лікар-спеціаліст, про що зазначають вчені, надає допомогу у виявленні, закріпленні та вилученні доказів, звертає увагу слідчого на обставини, пов'язані з виявленням, закріпленням та вилученням доказів, дає пояснення з приводу виконуваних ним дій. Зазначені заходи можуть дозволити слідчому (прокурору) перевірити або співставити показання осіб та відновити картину злочину. Освідування потрібно проводити негайно після затримання особи, адже ціла низка доказової інформації з часом може зникнути.

4.4. Пред'явлення для впізнання

Важливим СРД для отримання доказів у кримінальних провадженнях про хуліганство є також і *пред'явлення для впізнання*. Криміналістична практика показує, що у ході розслідування хуліганських дій, найчастіше, пред'являються для впізнання:

- 1) підозрювані, що зникли з місця вчинення кримінального правопорушення;
- 2) знаряддя кримінального правопорушення;
- 3) інші предмети (одяг підозрюваного, речі, залишені ним на місці кримінального правопорушення).

Пред'явлення для впізнання є важливим засобом отримання доказів та встановлення осіб та матеріальних об'єктів, пов'язаних з розслідуванням хуліганством. Пред'явлення для впізнання по голосу і мови людини і «вуличне впізнання» є різновидами й окремими елементами кримінального процесуального пред'явлення для впізнання, як СРД у кримінальних провадженнях про хуліганство у публічних місцях. При цьому «вуличне впізнання» (на нашу думку, його доцільно назвати «ототожненням особистості») має великий потенціал для розкриття хуліганства. Даний

процесуально-тактичний захід дозволяє встановити орієнтуючу інформацію і нові джерела отримання доказів.

На основі розглянутих вище положень можна зробити наступний висновок: на початковому етапі розслідування хуліганства, вчиненого у публічних місцях, слідчий діє за спеціально розробленим планом, який будується виходячи зі сформованої слідчої ситуації та висунутих їм версій. На основі наявної інформації відбувається побудова та перевірка криміналістичних версій, визначається коло тактичних завдань з метою забезпечення ефективної роботи за програмою розслідування, що включає послідовність й порядок проведення окремих СРД.

4.5. Негласні слідчі (розшукові) дії

Найчастіше у кримінальних провадженнях досліджуваної категорії проводяться такі НСРД:

- зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж – дає змогу встановити вхідні, вихідні дзвінки на мобільний телефон підозрюваного, визначити його поточне місцеперебування (власника мобільного телефону) або іншої особи, яка ним користується, простежити переміщення пристрою в часі та просторі;

- установлення місцезнаходження радіоелектронного засобу – фіксація факту перебування в певному місці та в певний час особи, яка користується радіоелектронним засобом чи іншим пристроєм, який випромінює радіохвилі й активований у мережі оператора рухомого (мобільного) зв'язку (як у режимі реального часу, так і в конкретний період);

- аудіо-, відеоконтроль особи, спрямований на фіксацію розмов та місця перебування осіб, яких підозрюють у вчиненні хуліганських дій, встановлення місць зберігання знарядь вчинення злочину (зокрема зброї), інших речових доказів, установлення співучасників; одержання даних про причетність інших осіб до злочинних дій (організаторів);

- зняття інформації з електронних інформаційних систем, що надає можливість з'ясувати місцезнаходження підозрюваного, коло його зв'язків, виявлення нових епізодів злочинної діяльності;

- обстеження публічно недоступних місць, житла чи іншого володіння особи, за допомогою якого виявляють та фіксують сліди вчинення злочину; досліджують місце приховання знарядь злочину; забезпечують збереження доказів, які за наявною інформацією, можуть бути знищені до їх вилучення процесуальним шляхом; виявляють та вилучають зразки для дослідження; встановлюють осіб, які розшукуються.

Процес реалізації повноважень слідчого щодо проведення НСРД проходить поетапно і включає:

- підготовчий етап (підготовка та прийняття рішення слідчим про проведення НСРД; узгодження з прокурором рішення, клопотання);

- етап розгляду слідчим суддею клопотання про дозвіл на проведення НСРД;

етап проведення та фіксації НСРД; етап використання результатів проведення НСРД у доказуванні на досудовому розслідуванні.

4.6. Проведення експертиз

КПК України регламентує використання спеціальних знань, що застосовують під час розслідування хуліганства, вчиненого у публічних місцях у таких формах:

- 1) залучення спеціаліста до проведення СРД;
- 2) залучення спеціаліста до проведення НСРД;
- 3) залучення експерта і проведення експертизи;
- 4) надання консультацій спеціалістом.

До проведення СРД під час розслідування таких кримінальних правопорушень залучали таких спеціалістів:

- судово-медичного експерта або лікаря;
- інспектора-криміналіста;
- спеціаліста у галузі медичних знань;
- спеціаліста Експертної служби МВС України;
- педагога, психолога та ін.

Важливою формою застосування спеціальних знань у кримінальних провадженнях, розпочатих за фактом хуліганства, є залучення експерта та проведення експертизи. Особливе місце у розслідуванні злочинів, пов'язаних з нанесенням тілесних ушкоджень належить судово-медичній експертизі (СМЕ), яка призначається з метою встановлення: ознак можливого знаряддя злочину та умов, в яких вони могли бути заподіяні; обставин, за яких були заподіяні; їх давності.

СМЕ проводилася по кожному четвертому з п'яти кримінальних проваджень і є найпоширенішою, оскільки практично у такій же кількості випадків (близько 80 %) у ході хуліганських дій завдається шкода здоров'ю потерпілого. Для визначення його ступеня тяжкості проведення СМЕ є обов'язковим (ч. 2 ст. 242 КПК України) і, найчастіше, вона призначається негайно після внесення відомостей до ЄРДР. Однак, як показують результати вивчення практики, іноді її проводять і через 2-3 тижні після внесення відомостей до ЄРДР, що є тактично невірним. Так, у двох кримінальних провадженнях, СМЕ потерпілого для визначення ступеня тяжкості шкоди, заподіяної його здоров'ю, була проведена через 13 діб, а за іншим кримінальним провадженням аналогічна експертиза проводилася через 23 дні. В обох випадках експертиза дала позитивний результат і розслідування хуліганських дій було належним чином завершено завдяки тільки тому, що в матеріалах повідомлення про злочин були медичні документи, які зафіксували тілесні ушкодження потерпілого в момент його звернення до медичної установи відразу після їх отримання. Якщо ж такі довідки відсутні, то зволікання з призначенням СМЕ може спричинити за собою втрату важливих доказів.

У кримінальних провадженнях про хуліганство, експертизи даного виду призначаються і для дослідження тілесних ушкоджень, заподіяних потерпілому, з метою встановлення: а) ознак можливого знаряддя злочину і умов, в яких могли бути заподіяні виявлені ушкодження; б) чи могли вони бути заподіяні за обставин, зазначених допитаними особами; в) давності тілесних ушкоджень, що є не менш важливим, ніж встановлення їх ступеня тяжкості. Така експертиза дозволяє вирішувати найважливіші діагностичні завдання та є одним з основних засобів встановлення характеру і розміру шкоди, заподіяної злочинцем (п. 3 ч. 1 ст. 91 КПК України).

Також найбільш характерним для даної категорії кримінальних проваджень є проведення:

- судово-портретної експертизи;
- дослідження холодної зброї;
- психіатричної експертизи підозрюваних;
- біологічної – речових доказів;
- дактилоскопічної та балістичної експертизи.

У разі необхідності призначаються й інші види експертних досліджень для з'ясування вагомих обставин події, зокрема психологічні, наркологічні, трасологічні та ін.

Судова портретна експертиза у кримінальних провадженнях повинна бути спрямована на огляди і впізнання відеозаписів з камер зовнішнього спостереження. Однак слідчі вдавалися до допомоги експертів для встановлення тотожності хуліганів за камерами зовнішнього спостереження відображень їх зовнішнього вигляду. Багато в чому це обумовлено низькою якістю зображень, що не дозволяє провести аналіз будови елементів зовнішності. Крім того, крім ідентифікаційних, дана експертиза вирішує і діагностичні завдання (визначення статевої, антропологічної приналежності зображеної особи, її вікової групи; зросту, статури; елементів одягу, речей), які можуть доповнити соціально-психологічний портрет підозрюваного у хуліганстві.

У ході розслідування хуліганства, коли висунута та перевіряється версія про те, що знаряддям злочину була вогнепальна, холодна або інша (наприклад, хімічна) зброя або вибухові пристрої; виявлені зброя, кулі, гільзи, сліди пострілу, вибуху або застосування холодної (найчастіше, ріжучої) зброї, то призначення експертизи дослідження холодної зброї та балістичної експертизи є обов'язковим.

Крім визначення виду зброї, його моделі та придатності для вчинення пострілу, у провадженнях про хуліганство, судово-балістична експертиза також досить часто призначається з метою: 1) ідентифікації зброї по стріляних кулях і гільзах (вони виявлялися на місці події не набагато більше ніж у 3 % випадків; 2) визначення можливості пострілу без натискання на спусковий гачок; 3) визначення дистанції пострілу; 4) встановлення факту і давності пострілу.

Криміналістична експертиза холодної зброї у таких кримінальних провадженнях, найчастіше, проводиться з метою встановлення: 1) належності предмета до холодної зброї; 2) типу, виду зброї; 3) способу його виготовлення.

Результати вивчення практики розслідування хуліганства показують, що не завжди дотримуються криміналістичних вимог про необхідність проведення експертизи застосованої хуліганом зброї або предмета, що використаний у якості зброї.

У ході розслідування хуліганства варто враховувати, що така зброя або предмети, використані в якості зброї, можуть нести на собі важливі сліди злочину, серед яких, найчастіше, зустрічаються: а) сліди рук; б) сліди крові потерпілого; в) волокна одягу підозрюваного і потерпілого та деякі інші мікрооб'єкти. Такі сліди представляють криміналістичний інтерес, а тому необхідно: 1) до направлення на судово-балістичну, вибухо-технічну або експертизу холодної зброї, провести дактилоскопічні та судово-біологічні дослідження, що містяться на даних об'єктах слідах або відразу призначити комплексні експертизи за наявними об'єктами. Таким чином, такі експертні дослідження у кримінальних провадженнях про хуліганство необхідні для ідентифікації використаного хуліганом знаряддя злочину за слідами його застосування, а також належності такого знаряддя до холодної, вогнепальної або іншого типу (виду) зброї.

Для дослідження психічного стану підозрюваного в досліджуваній категорії кримінальних проваджень необхідно призначити судово-психіатричну експертизу. Призначення такої експертизи повинно бути обумовленим рядом факторів, зокрема:

- важливістю обставин, які відомі або можуть бути відомі особі і які підлягають доказуванню у кримінальному провадженні, без чого встановлення істини у справі є ускладненим;

- мати під собою достатні фактичні підстави, для критичного ставлення до пояснень особи через наявність обставин, котрі свідчать про особливості поведінки особи, що можуть вказувати на наявність у неї психічних розладів (неадекватна поведінка у побуті, немотивована збудженість, непослідовність і суперечливість пояснень під час кримінального провадження, нерозуміння загальноприйнятих і суспільно визначених категорій, надмірно низький рівень загальноосвітніх знань тощо);

- наявність інформації про перенесення особою захворювань і травм, що супроводжувались зміною поведінки; інформації про перебування особи на обліку у психіатра або про звільнення її від військової служби тощо.

Судово-біологічну експертизу речових доказів доцільно призначати для встановлення виду досліджуваної речовини, групових і типових ознак крові, волосся, слини, сперми, сечі та інших об'єктів. За її допомогою можна вирішити багато спірних питань під час досудового розслідування.

Її об'єктами у кримінальних провадженнях про хуліганство, найчастіше, стають виявленні на місці події: а) сліди-речовини (28 %

випадків); б) недопалки цигарок (2 %); в) речі потерпілого (2 %); г) маски, що приховують обличчя хуліганів (1 %); д) отримані для порівняльного дослідження зразки крові потерпілого (5 %) або підозрюваного (1 %). Таким чином видно, що найбільш типовими біологічними слідами є кров, волосся та слина. Разом з цим, варто підкреслити, що при розпиванні спиртних напоїв дуже часто на місці події залишаються такі сліди, як кишковий вміст (блювотні маси) і потожировиділення рук та ніг, що, на жаль, не виявляються і (або) не вилучаються. У результаті чого, на нашу думку, втрачається значна частина доказів.

Перед експертом під час дослідження доказів зі слідами, що схожі на кров, можуть бути поставлені наступні запитання: чи міститься у сліді кров; належить кров людині чи тварині; чи може кров належати певній особі; належить кров чоловіку чи жінці; який механізм утворення слідів крові на речових доказах; яке регіональне походження крові (з якої вона частини тіла); як давно утворився слід; яка кількість рідкої крові, що створила сліди на речових доказах та ін.

Варто наголосити на доцільності застосування молекулярно-генетичної експертизи, головним завданням якої є ідентифікація конкретної особи на основі генетичної інформації, що є в біологічних частинках – шматочках шкіри, а також у рідинах – слині, крові, поту, з метою встановлення особливостей механізму вчинення злочину й перевірки версії щодо взаємозв'язку матеріальних об'єктів на місці події з її учасниками.

Вона дає змогу встановити приналежність: об'єктів біологічного походження (крові, сперми, слини, волосся, м'язової та кісткової тканини) певній особі; слідів біологічного походження конкретній особі в змішаних слідах. Зокрема, збіг групи крові, статі, визначеної за слідами біологічного походження людини (крові, волосся, поту тощо) на місці події та зразками біологічного матеріалу людини, дає підстави для висновку тільки про можливу причетність конкретної підозрюваної особи до вчинення злочину, а під час проведення ДНК-аналізу можливо здійснити ідентифікацію з високим ступенем вірогідності, на відміну від інших методів дослідження (наприклад імунологічних).

Для проведення судово-біологічної експертизи, частіше за все зразки крові (слини) для порівняльного дослідження у потерпілого або підозрюваного відбирають по винесенню постанови. Варто відзначити, що позитивний висновок у таких питаннях може дати тільки молекулярно-генетична експертиза. За допомогою ймовірнісних висновків судово-біологічної експертизи у провадженнях про хуліганство можуть бути встановлені особливості механізму злочину та перевірені версії щодо зв'язку (походження) матеріальних об'єктів на місці події з учасниками кримінального процесу.

Дактилоскопічна експертиза в досліджуваній категорії проваджень вирішує діагностичні чи ідентифікаційні завдання. Зазначена експертиза проводиться з метою ототожнення особи підозрюваного за слідами рук.

Помилки при проведенні СРД та призначенні експертиз спричиняють недостатність доказового матеріалу для якісного розслідування хуліганства, вчиненого у публічних місцях. У зв'язку із цим доцільно запрошувати спеціаліста для надання консультацій (ст. 71 КПК України), що має важливе значення під час визначення питань, які слід поставити експерту, обрання виду експертизи, рішення щодо надання експерту певних зразків чи документів тощо.

Список використаних і рекомендованих джерел

1. Абламський С. Є., Юхно О. О., Лук'яненко Ю. В. Взаємодія слідчого з іншими органами і підрозділами при розкритті та розслідуванні кримінальних правопорушень: навч. посіб. Харків, 2017. 152 с.
2. Багрій М. В., Луцик В. В. Процесуальні аспекти негласного отримання інформації: вітчизняний та зарубіжний досвід: монографія. Харків: Право, 2017. 376 с.
3. Батраченко О. В. Поняття та ознаки публічної безпеки та порядку як об'єктів адміністративно-правової охорони. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2014. Вип. 29. Ч. 2. Т. 3. С. 84–86.
4. Белкин Р. С. Курс криминалистики. В 3 т. Т. 1: Общая теория криминалистики. М.: Юристъ, 1997. 408 с.
5. Вплив соціально-економічних процесів на злочинність в Україні та у світі (за офіційними матеріалами ООН, Всесвітнього банку, статистичного органу Євросоюзу (Eurostat), Державної служби статистики України): аналітичний огляд. Київ: ДНДІ МВС України, 2020. 59 с.
6. Єфімов М. М. Криміналістична характеристика та особливості розслідування хуліганства: дис...канд. юрид. наук: 12.00.09. Дніпропетровськ, 2012. 229 с.
7. Єфімов М. М. Методика розслідування хуліганства : монографія. Дніпропетровськ : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2015. 216 с.
8. Загородній І. В. Розслідування злочинів, пов'язаних із нанесенням тілесних ушкоджень: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 «Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза». Одеса: Одеськ. держ. ун-т внутр. справ, 2018. 20 с.
9. Кисин М. В., Туманов А. К. Следы крови : пособие. Москва, изд. ВНИИ МВД СССР, 1972. 88 с.
10. Когутич І. І. Криміналістика : Курс лекцій. Київ : Атіка, 2009. 888 с.
11. Коновалова В. Е. Допрос: тактика и психология: учеб. пособ. Харьков: Консул, 1999. 157 с.
12. Кононенко Н. О. Розслідування хуліганства, вчиненого під час проведення спортивно-масових заходів : дис...канд. юрид. наук : 12.00.09. Дніпро, 2016. 233 с.
13. Костицький М. В. Використання спеціальних психологічних знань у радянському кримінальному процесі. Київ: НМК ВО, 1990. 58 с.
14. Криміналістика : підручник / [В. В. Пясковський, Ю. М. Чорноус, А. В. Самодін та ін.] ; за заг. ред. В. В. Пясковського. [2-ге вид., перероб. і допов.]. Харків : Право, 2020. 752 с.

15. Криміналістика: навч. посіб. / за заг. ед. Є. В. Пряхіна. Львів: ЛьВДУВС, 2010. 540 с.
16. Криміналістика: підручник / за ред. В. В. Тіщенко. Одеса: Вид. дім «Гельветика», 2017. 556 с.
17. Криміналістика: підручник / К. О. Чаплинський, О. В. Лускатов, І. В. Пиріг, В. М. Плетенець, Ю. А. Чаплинська. 2-е вид, перероб. і доп. Дніпро: ДДУВС; Ліра ЛТД, 2017. 480 с.
18. Кримінальне провадження 12019170300000520. За матеріалами слідчого управління ГУНП України в м. Києві, 2017 р.
19. Кримінальне провадження № 0005349731/294990/14. Архів Тетіївського районного суду Київської обл.
20. Кримінальне провадження № 10000005789947312 (ЄРДР). Архів Ужгородського міськрайонного суду Закарпатської обл.
21. Кримінальне провадження № 10200007428889. Архів Дніпровського районного суду м. Києва.
22. Кримінальне провадження № 12017070150000038. Архів Хустського районного суду Закарпатської області, 2018 р.
23. Кримінальне провадження № 1205507321881390 (ЄРДР). Архів Олександрівського районного суду м. Запоріжжя.
24. Кримінальне провадження №42019091010000016. Архів Шевченківського районного суду м. Києва.
25. Кримінальний кодекс України: Закон від 05 квіт. 2001 р. № 2341-III// *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 25–26. Ст. 131
26. Кримінальний процес: підручник / за заг. ред. В. В. Коваленка, Л. Д. Удалової, Д. П. Письменного. Київ: Центр учбової літератури, 2013. 544 с.
27. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13 квіт. 2012 р. *Верховна Рада України*. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>.
28. Кримінальний процесуальний кодекс. Науково-практичний коментар: у 2 т. /О. М. Бандурка, Є. М. Блажівський, Є. П. Бурдоль та ін.; за заг. ред. В. Я. Тація. Харків: Право, 2012. Т. 1. 768 с.
29. Логінова В. В. Основні положення методики розслідування заподіяння тілесних ушкоджень: дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.09. Київ, 2012. 218 с.
30. Лускатов О. В. Методика розслідування злочинів проти громадської безпеки : лекція. Дніпропетровськ: Юрид. акад. М-ва внутр. справ, 2003. 88 с.
31. Мазурок О. Я. Криміналістичне забезпечення діяльності Національної поліції під час розшуку безвісно відсутніх осіб: дис...канд. юрид. наук: 12.00.09. Київ, 2018. 255 с.
32. Мазурок О. Я. Криміналістичне забезпечення діяльності Національної поліції під час розшуку безвісно відсутніх осіб: дис...канд.юрид. наук: спец. 12.00.09. Київ, 2018. 255 с.

33. Методика розслідування злочинів : дистанційний курс навчання / А. О. Антошук, В. В. Пясковський, А. В. Самодін та ін. *Національна академія внутрішніх справ*. URL : <https://dn.naiu.kiev.ua/login/index.php>.
34. Мешков В. М. Методика расследования преступлений : курс лекцій. Москва: Юрлитинформ, 2013. 304 с.
35. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / за заг. ред. О. М. Джужі, А. В. Савченка, В. В. Чернея. 2-ге вид., перероб. і допов. Київ: Юрінком Інтер, 2018. 1104 с.
36. Овчаренко Е. И. Доказывание по уголовным делам о хулиганстве (досудебное производство): науч.-практич. пособ. / под ред. А. В. Гриненко. М.: Издательство «Юрлитинформ», 2006. 128 с.
37. Очеретяний М. А. Організаційно-тактичні аспекти проведення початкових слідчих (розшукових) дій під час розслідування хуліганства, вчиненого групою осіб. *Право і суспільство*. 2015. № 6.2. С. 222–226.
38. Очеретяний М. А. Способи учинення хуліганства групою осіб як елемент криміналістичної характеристики злочину. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2014. № 4. С. 468–474.
39. Очеретяний М. А. Типові слідчі ситуації при розслідуванні хуліганства, вчиненого групою осіб. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2016. № 1. С. 296–302.
40. Про зареєстровані кримінальні правопорушення та результати їх досудового розслідування. *Генеральна прокуратура України*. URL: <http://www.gp.gov.ua/ua/stat.html>.
41. Про Національну поліцію: Закон від 2 лип. 2015 р. № 580-VIII. *Верховна Рада України*. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/580-19>
42. Про оперативно-розшукову діяльність: Закон від 18 лют. 1992 р. № 2135-XII. *Верховна Рада України*. URL: zakon.rada.gov.ua/go/2135-12.
43. Про судову експертизу: Закон України від 25 лют. 1994 р. № 4038-XII. *Верховна Рада України*: URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/ru/4038-12>.
44. Про судову практику в справах про хуліганство : постанова Пленуму Верховного Суду України від 22 груд. 2006 р. № 10. *Верховна Рада України*. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/va010700-06>.
45. Салтевський М. В. Криміналістика (у сучасному викладі): підручник. Київ: Кондор, 2008. 588 с.
46. Сафронов С. О. Методика розслідування умисного заподіяння тяжкого і середньої тяжкості тілесних ушкоджень: дис... канд. юрид. наук: спец. 12.00.09. Харків: НУВС, 1999. 229 с.
47. Тіщенко В. В. Корисливо-насильницькі злочини: криміналістичний аналіз: монографія. Одеса: Юрид. літ., 2002. 360 с.
48. Шевченко А. С. Розслідування хуліганства, вчиненого під час виборчого процесу в Україні: дис...канд. юрид. наук : 12.00.09. Дніпро, 2019. 237 с.

